

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

УДК 75.071.1(477)«19»Стороженко
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/47-3-1>

Роман ПЕТРУК,
orcid.org/0000-0001-6221-7916
заслужений діяч мистецтв України, доцент,
завідувач кафедри монументально-декоративного і сакрального мистецтва
Київської державної академії декоративно-прикладного мистецтва і дизайну
імені Михайла Бойчука
(Київ, Україна) artromanpetruk@gmail.com

Рада МИХАЙЛОВА,
orcid.org/0000-0002-7264-0205
доктор мистецтвознавства, професор,
професор кафедри дизайну інтер'єру і меблів
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) radami1818@gmail.com

МУЗА МИКОЛИ СТОРОЖЕНКА

У статті досліджене портретне мистецтво відомого українського живописця, академіка НАМ України, народного художника України, майстра-педагога, професора кафедри живопису і композиції Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури Миколи Андрійовича Стороженка (1928–2015), у якому особливе місце належить образам дружини митця Раїси Олександрівни. З'ясовані особливості роботи художника над зазначеним типом портретів, зокрема важливий для їхнього вирішення підготовчий етап – начерки з натури. На основі мистецтвознавчого аналізу розкрито стилістичну розмаїтість портретів як відображення професійної багатогранності митця. Проаналізовано взаємовплив у роботі над портретами монументальних та станкових форм як характерної особливості творчої манери Миколи Стороженка. Розглянуто художні та технічні засоби, використані автором під час написання означених творів. Виявлено змістовно-сміслові акценти в портретах дружини, а також її роль як провідної художньої моделі митця, його творчої музи та натхненниці у роботі.

Увагу зосереджено на культурологічно-мистецтвознавчому аналізі творчості Миколи Стороженка, а саме на малюванні портретів його дружини Раїси Олександрівни як утіленні високого почуття та поетичного ставлення до образу Жінки. У результаті проведеної атрибуції низки творів, зокрема створених у 60-х роках ХХ століття, уточнено час та обставини їхнього написання.

Засвідчено еволюційні зміни у творчості М. Стороженка, що проявилися у стилістиці та образному вирішенні зазначених портретів.

Матеріали наукової розвідки є важливими для розуміння контексту та особливостей змістовно-концептуальних підходів Миколи Стороженка до жіночих портретних зображень, серед яких особливо виділено образ дружини; їх образно-композиційного вирішення, емоційного наповнення, технічного виконання.

Ключові слова: образотворче мистецтво, творчість Миколи Стороженка, рисунок-начерк, портретний живопис, образ дружини.

Roman PETRUK,
orcid.org/0000-0001-6221-7916
Honoured Art Worker of Ukraine, Associate Professor,
Head of the Department of Monumental-Decorative and Sacral Arts
Mychailo Boichuk Kyiv State Academy of Decorative Applied Arts and Design
(Kyiv, Ukraine) artromanpetruk@gmail.com

Rada MYCHAILOVA,
orcid.org/0000-0002-7264-0205
DSc in Art Studies, Professor,
Professor at the Department of Interior and Furniture Design
Kyiv National University of Technologies and Design
(Kyiv, Ukraine) radami1818@gmail.com

THE MUSE OF MYKOLA STOROZHENKO

The article analyzes the portrait art of Mykola Andriyovych Storozhenko (1928–2015). He was a famous Ukrainian painter, the academician of the National Academy of Arts of Ukraine and a master pedagogue. The image of Raisa Oleksandrivna, the wife of the artist, holds a special place in his portrait art. The research establishes the peculiarities during the making of the above-mentioned portrait types by the artist. Preparation stage – sketches from life is especially important for their creation. Based on the artistic analysis, the article discovers the stylistic diversity of the portraits as a reflection of the professional multiplicity of the painter. Reader can see the analysis of the mutual influence by the monumental and easel forms during the painting of the portraits as a distinctive feature of Mykola Storozhenko artistic manner. The article examines artistic and technical means the author uses while creating said pieces. It discovers contentual and semantic highlights in the portraits of the wife, also her role as a lead painting model, artistic muse and work inspiration of the artist.

The article concentrates on the culturological and artistic analysis of the works by Mykola Storozhenko, specifically on the creation of the portraits of his wife Raisa Oleksandrivna, as a realization of an elevated feeling and poetic treatment of the Woman image. Resulting from an attribution of the number of works, the article clarifies the time and the circumstances of their creation.

The research witnesses the evolutional changes in the works of M. Storozhenko. These changes manifested themselves in the stylistics and image solutions of the said portraits.

The materials of this scientific research are important for the understanding of the context and peculiarities of the contentual and conceptual approaches of M. Storozhenko towards women portraits, their image and compositional contents, technical execution. A special emphasis among the portraits falls at the image of the wife.

Key words: fine art, the works by Mykola Storozhenko, sketch painting, portrait painting, the image of the wife.

Постановка проблеми. У мистецькій діяльності Микола Андрійович Стороженко присвятив значну увагу портрету: цей жанр він опановував зі студентських років і звертався до нього впродовж творчого життя, працюючи над монументальними та станковими, живописними та графічними творами. Портрет є важливою частиною його доробку, що відображає еволюцію світогляду митця, зміни в розвитку художньої манери, демонструє технічні особливості роботи над творами тощо. Серед значної кількості написаних художником портретів окремого розгляду потребують портрети дружини митця. Дослідження портретів дружини не тільки дозволяє виявити їхній історико-контекстуальний зміст, а й осягнути напрямок творчих роздумів щодо жіночих портретів М. Стороженка загалом.

Аналіз досліджень. Непересічна творча особистість Миколи Стороженка, його мистецька та педагогічна діяльність, є предметом вивчення багатьох дослідників. Творчості Миколи Стороженка як талановитого і відданого мистецтву художника торкалися мистецтвознавці О. Авраменко та О. Федорук, мисткиня О. Голуб, журналіст М. Цимбалюк, літературознавець і політик, директор Інституту літератури НАН України М. Жулинський. Їм належить низка публіцистичних статей про М. Стороженка, оприлюднених в періодичних виданнях з кінця 1980-х рр. до середини 2010-х рр.

Іншу групу публікацій про М. Стороженка складають роботи, авторами яких є його учні, колишні студенти Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури (НАОМА), а нині професійні й відомі художники. Їхні публі-

кації, присвячені особистості майстра як педагога, викладача, вчителя, вміщують не лише аналіз творів, а й документальний фактаж. Оцінка освітянського внеску М. Стороженка робить такі публікації особливо цінними. Серед них – статті Р. Петрука та О. Солов'я (Петрук, 2015: 172–175), (Петрук, 2017: 40–41), (Петрук, 2020a), (Петрук, 2020b), (Петрук, 2021a), (Петрук, 2021b), (Соловей, 2018: 215–220), (Соловей, 2020: 8–14), які є спробою дослідити його світоглядну систему, а також оригінальну манеру спілкування з учнями в процесі роботи над конкретними навчальними завданнями.

Світоглядно-історичний, теоретичний та практичний доробок, створений М. Стороженком у 90-х роках ХХ століття і реалізований у майстерні живопису та храмової культури НАОМА в якості освітньої програми професійного художнього навчання, розглянуто в монографічному дослідженні Р. Михайлової та Р. Петрука «Майстерня живопису та храмової культури: іконописний ряд Великодмитровицької церкви на Київщині» (Михайлова, Петрук, 2021) на конкретному матеріалі іконопису церкви Іоана Богослова, що знаходиться в с. Великі Дмитровичі Обухівського району Київської області. Монографія розкриває також практичні аспекти роботи митця над монументальними творами разом зі студентами, для яких це була справжня школа професійності.

Монументальна творчість М. Стороженка, а саме його широковідомі мозаїки, розкрита також у статтях О. Тарасенко, А. Тарасенко, Н. Кубриш (Тарасенко та ін., 2020: 166–174), (Тарасенко та ін., 2021: 133–145).

Творчому надбанню М. Стороженка присвячені художні альбоми О. Авраменко (2004) та В. Войтовича (2008). Останній вміщує занотовані висловлювання М. Стороженка – цінне джерело для вивчення його творчої індивідуальності. Різні аспекти творчої діяльності М. Стороженка розкривають дослідження, які увійшли в збірку матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Микола Стороженко – художник, педагог, людина», оприлюдненій з нагоди його 90-річчя (Стороженко, 2018).

Попри представлений перелік досліджень, у згаданих працях майже не відображеним залишається портретний напрям діяльності митця, де особлива увага відведена образу дружини.

Мета статті – проаналізувати роль та значення жанру портрета в творчості Миколи Стороженка на прикладі образів дружини митця.

Виклад основного матеріалу. Микола Стороженко (1928–2015) – непроминальний український живописець, що працював у різних видах і жанрах образотворчого мистецтва, академік НАМ України (2000), народний художник України (1997), професор Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури (1991), лауреат Державної премії України імені Тараса Шевченка (1988). Здебільшого відомий як художник-монументаліст, він також створював станкові роботи, зокрема портрети.

Іл. 1. Микола Стороженко. «Лейл». 1962 рік. Картон, олія. 69.5×49.5 см

Портрети були суттєвою складовою творчості майстра вже під час навчання в Одеському державному художньому училищі у педагогів Л. Мучника (1896–1966) та М. Шелюти (1906–1984) у 1945–1950 рр. Портрети залишалися предметом його зацікавлень і в період здобуття фаху художника-живописця в Київському державному художньому інституті (КДХІ; з 2000 р. Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури) у 1950–1956 рр. під керівництвом С. Григор'єва (1910–1988), М. Шаронова (1881–1957), Т. Яблонської (1917–2005). Під час навчання в інституті М. Стороженко створив цикл робіт «Цілинники Алтаю і Казахстану» (1954–1955), присвячений людям цього краю. Для їх написання він двічі їздив на переддипломну практику на цілину. Дипломна робота «Перші сходи. Агроном», представлена молодим художником у 1956 р. на захист, так само мала в основі узагальнений типізований портрет колгоспника-інтелігента. У період 1956–1973 рр., працюючи в галузі станкового та монументального живопису й книжкової графіки, М. Стороженко створив низку живописних полотен, у яких будував образи на основі типізації характерних рис людей праці та трудової інтелігенції. Це полотна «Після роботи» (1958), «Ранок на польовому стані» (1965), «Берізка» (1965), «Фізики» (1971–1972).

Очевидно, що на тлі роботи над соціальним портретом художника приваблювала також ідея камерного портрету, в якому розкрилося його поетичне бачення, ліричне відчуття світу. Саме цей емоційний стан передають портрети Раїси Олександрівни Мельниченко, студентки філологічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (тоді – Київський ордену Леніна державний університет імені Т. Г. Шевченка), з якою Миколу Стороженка звела доля на початку 1960-х рр. З дитинства захоплена поезією, творчістю Т. Шевченка та сучасних українських поетів, Раїса Олександрівна, наділена талантом до співу, впродовж студентських років 1960–1965 рр. була учасницею хору «Жайворонок» та хору Леопольда Яценка «Гомін». Мандруючи з піснею Шевченківськими місцями, у Каневі їй пощастило познайомитися з Василем Симоненком, збірка якого «Земне тяжіння» (1963 р.) справила на неї величезне враження. Не уявляючи свого життя без класичної музики, Раїса Олександрівна постійно відвідувала оперу та філармонію. За свідченням портретованої, саме у філармонії у 1961 р. на концерті, де иконували «Реквієм» Моцарта, вони вперше побачилися з Миколою Стороженком (Стороженко, 2021: 1). Утім, безпосереднє знайомство відбулося роком

пізніше, у 1962 р., а ще через п'ять років, у 1967 р., вони побралися. Згодом, Микола Андрійович зізнався, що там, у філармонії, його око митця зафіксувало красивий поворот голови і шиї дівчини – від цього моменту він мріяв намалювати її портрет. На вмовляння позувати Раїса погодилася не одразу, однак її перший портрет з'явився в рік знайомства, тобто того ж 1962 року (Стороженко, 2021: 1), та дістав назву «Лейл» (іл. 1).

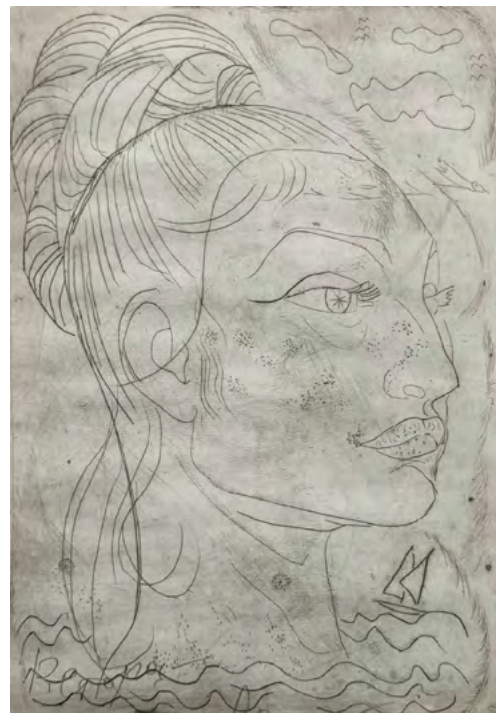
За словами портретованої, етюд був написаний дуже швидко: «близько тридцяти хвилин» (Стороженко, 2021: 2). Зображена зі спини в напівпрофіль з модною на той час зачіскою «бабетта» і великим рубіновим перстнем, пані Раїса дивиться вбік, повз глядача. Червоний колір перстня символізує закоханість, пристрасть, вогнистий темперамент героїні. На золотаво-жовтому тлі перед обличчям дівчини – квітка лілії, з якою митець ототожнював майбутню дружину. Лілія – символ щастя, чистоти, непорочності, сили духу, цноти. Квітка лілії є атрибутом багатьох християнських святих, вона присутня і в біблійній сцені «Благовіщення». У «Пісні Пісень» Соломона губи коханої порівнюються з ліліями (Лилия (символ), 2008–2022). Лілія – це також Лейла, жіноче ім'я арабського походження, що означає «ніч». У вірші Івана Драча «Нічний етюд» (1963) поет називає смугляву кохану своїм буйним, карим, чорним раєм: «Не кров з молоком, а кров із ніччю». На портреті М. Стороженка енергетику дівчини передає динаміка і структура мазків, лайтовість виконання, лаконічна стилізація, насиченість кольором, що асоціюються з творами нідерландського художника-постімпересіоніста Вінсента ван Гога. В аналогічній техніці написана картина М. Стороженка цього періоду «Ранок на польовому стані» (1965) та етюди-пейзажі, привезені зі зйомок «Тіней забутих предків» (1963–1964), куди митець їздив на запрошення Г. Якутовича. Спілкування з С. Параджановим, Ю. Ілленком, Г. Якутовичем мало наслідком пошук неординарних і складних мистецьких рішень, що позначилося на портретах М. Стороженка. Це, наприклад, стосувалося вміння витримувати «поетизуючу паузу», про яку говорив С. Параджанов, побачивши велику падаючу тінь на стіні (Стороженко, 2012: 2).

В офортній технології «сухої голки» виконано портрет Раїси Стороженко «Лель» (іл. 2). Він з'явився після одруження та народження сина Максима (Стороженко Максим Миколайович, художник, нар. 1967), під час роботи художника у 1969 р. над ілюстраціями до твору Лесі Українки «В катакомбах». На портреті дружина зображена в напівпрофіль між двох стихій – води і неба, із

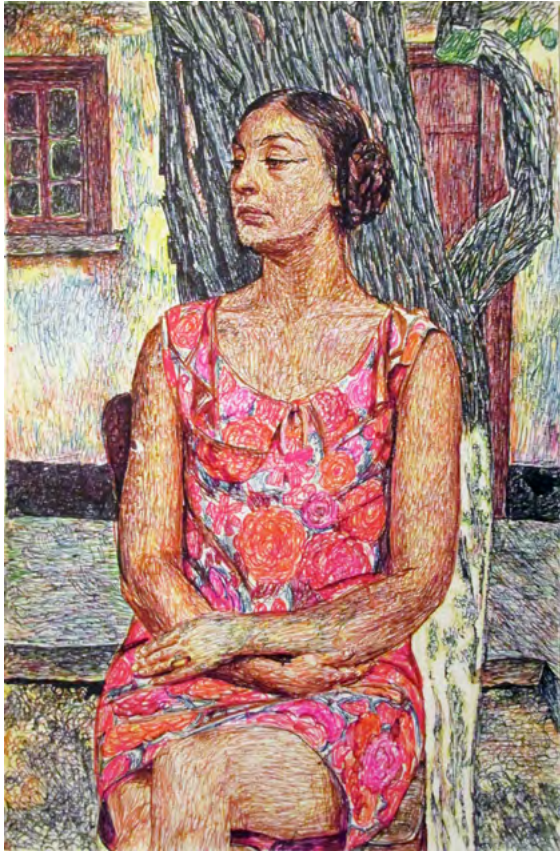
зорями в очах. Вода, символ життя та жіночого начала, є невід'ємною від образу Первоматері, родоначальниці племен, що, за прадавніми легендами, в Русі-Україні мала ім'я Лель. «Льолею» називали і старовинний одяг жінок, оздоблений меандрами. Для трипільців слово «лель» означало «нення», «любов», «ніжність», «чарівність», «леліяння»; «ой, леле» значило «ой, матінко» (Мати Лель, 2013–2022). Техніка виконання портрета викликає асоціацію з печерними малюнками, коли зображення наносились методом прошкрябування.

У 1972 р. під час першої поїздки із сім'єю до приморського Скадовська, М. Стороженко створив новий оригінальний портрет дружини. Він звернувся до техніки, що поєднувала малюнок кольоровим фломастером (на той час новим технічним засобом) та традиційну акварель. Портрет «Дружина» (іл. 3), попри буденність мотиву – красива жінка задумливо сидить біля дерева, майстерно передає її стан – натхнення й піднесення. Натхнення, яке розділяла Раїса Олександрівна з чоловіком, стало лейтмотивом їхнього подружнього життя.

Елемент експерименту, якому М. Стороженко з часом став надавати все більше уваги, відшукуючи власний художній почерк, характеризує технічну особливість портрету Раїси Олександрівни 1984–1995 рр., відомого під назвою «Роздуми. Рая» (іл. 4). Дошка та левкас – це матеріали, що відрізняють модерний живопис та середньовічний твір, зокрема іконопис. Стилізація портрету, витрима-

Іл. 2. Микола Стороженко. «Лель». 1969 рік. Офорт, суха голка. 17×12 см

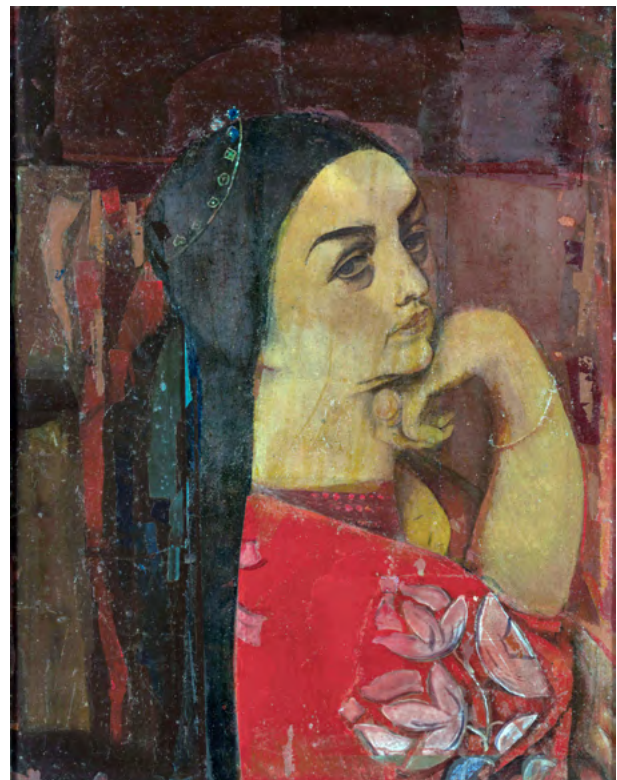
Іл. 3. Микола Стороженко. «Дружина». 1972 рік.
Папір, фломастер, акварель. 37×24.5 см

Іл. 4. Микола Стороженко. «Роздуми. Рая». 1984–1995 рр. Дошка, левкас, авторська техніка.
25×18 см

ного в ренесансно-класицистичному ключі, стосується не лише композиції та антуражу, а й свідомо підкреслює натуру Раїси Олександрівни як жінки з минулих часів, коли цінувалося благородство, шляхетність, сила духу. Дружина митця постає у творі як провідниця до висот духовності, душа, здатна страждати і долати випробування долі.

На портреті «В червоному» (іл. 5), створеному 1994 р., Раїса Олександрівна постає моделлю, яка надихає митця на досягнення «таїни живопису». Природу живописного мистецтва Микола Стороженко вбачав у оприявленні духа в матерію. Для М. Стороженка, «живопис якщо навіть з палітри починається, то це не тільки палітра. Це вид мистецький, який знаходиться в нас, всередині, бо інакше як і звідки він береться. Наприклад, живопис Стародавнього Єгипту – це чотири фарби. І ця «механіка» довірялась тільки певним одухотвореним людям, які могли донести від так званої палітри до стіни шар і «покласти» його певним чином» (Войтович, 2008: 105). Йому «хотілося знайти інший спосіб бачення цього живописного методу, такого, де присутній момент нерукотворності живопису, через накатки, накладки, лесировки... Щоб творчих несподіванок було багато». На його думку, це може бути «в енкаустиці, де присутній огонь. Застосування в живописі вогню – це цікаво. Від Бога. Вогонь дає дещо нерукотворне

Іл. 5. Микола Стороженко. «В червоному». 1994 рік. Оргаліт, авторська техніка. 62.5×48.5 см

в нашаруваннях... Взяти два шари ультрамарину і охру. Потім під дією вогню, шар проникає в шар, і тоді утворюється те, чого мазком людина не може досягнути навіть пуантилістичним. А якщо один, два, десять, п'ятдесят шарів – тоді утворюється те, що творить сама природа». Стороженко говорив, що «не змішані, а розбавлені на розбавниках фарби і одна на другу покладені через 10 шарів, утворюється нова якість звучання. Так само нам цікаво стояти на березі моря і дивитися на гальку на дні, через метр води. Оцей шар дає художнє звучання і таїну всім предметам. Цей момент мене завжди цікавив. Айвазовський, Судковський будуть реалістично малювати камені під водою, але цей натуралізм не передає того таємного, що робить природа. У природі нема нічого дикого, а шар повітря виступає співтворцем. У природі будь-яке дике, яскраве не є таким: все настільки ув'язано між собою, а повітря створює узагальнюючий шар, ніби в живописі наносять шар лаку, товщиною в сантиметр» (Войтович, 2008: 105–106).

Ці відкриття та художні засоби також органічно увійшли в «Портрет дружини» 1994 р. (іл. 6), де Раїса Олександрівна постає в узагальненому образі України. Про це свідчить її вбрання: вінок із червоними трояндами, стрічки з портретними зображеннями історичних діячів; на шиї – великі корали – традиційна українська шийна прикраса. Спільність поглядів на історію, її відчуття та глибинне особисте переживання – це те, що поєднувало митця та його дружину-музу.

Іл. 6. Микола Стороженко. «Портрет дружини». 1994 рік. Картон, авторська техніка. 43×40 см

Продовження важливої для М. Стороженка теми розкриває образ, утілений в картині-панно «Амазонія» 1995 р. (іл. 7) У ній художник надає реальним впізнаваним рисам Раїси Олександрівни асоціативного символізму, поєднуючи історичний міф про амазонок – прекрасних жінок-воїнів – з реальним світом України. Адже наступницею легенди постає таємнича і непізнана сучасна українка.

Висновки. Дослідження портретів Миколи Стороженка свідчить про постійний інтерес митця до цього жанру, що представлений широким образно-сюжетним діапазоном. Для розуміння контексту та особливостей змістовно-концептуальних підходів М. Стороженка до жіночих портретних зображень, їхнього образно-композиційного рішення, емоційної виразності, технічних параметрів важливу роль відіграють портретні твори різних років із зображенням його дружини Раїси Олександрівни Стороженко.

Особливий зміст її зображень полягає у втіленні митцем образу жінки, наділеної високою духовністю, людини, яка розділяла його думки та почуття, підтримувала творчу атмосферу, була порадицею та натхненницею. Розставлені змістовно-сміслові акценти у портретах дружини засвідчують її роль провідної художньої моделі митця, його творчої музи. Портрети Раїси Олександрівни втілюють високе почуття та поетичне ставлення майстра, який у традиціях світової культури бачив її образ як втілення вічної Краси та Кохання.

Іл. 7. Микола Стороженко. «Амазонія». 1995 рік. Оргаліт, авторська техніка. 60×55 см

Щодо технологічно-технічних особливостей написання зазначених портретів, варто зазначити, що деякі з них з'явилися внаслідок задуму конкретної роботи, деякі були результатом підготовчих робіт і сформувалися із начерків та етюдів, перетворившись унаслідок досконалого опрацювання образу на довершені твори. Портрети розрізняє технічне виконання, адже деякі є творами живопису, інші – графічними зразками. Водночас М. Стороженко використовував найрізноманітніші засоби, техніки та прийоми, синтез монументальних та станкових

форм, що становили характерні особливості творчої манери майстра – автора оригінальних технік та технологій.

У результаті проведеної агрибуції також уточнено час написання декількох творів. До раннього періоду творчості М. Стороженка, зокрема, належить перший портрет дружини 1962 р., помилково віднесений у більшості публікацій до пізніших часів.

Подальші дослідження мистецької спадщини М. Стороженка передбачають аналіз інших серій портретів його авторства, що розширять уявлення про його творчі методи роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко О. Микола Стороженко : альбом. Київ : Дніпро, 2004.
2. Авраменко О. Творче осяяння Миколи Стороженка. *Мистецькі обрії* : зб. наук.-теорет. пр. Київ, 2004. С. 340–352.
3. Войтович В. Микола Стороженко : альбом. Київ : Дніпро, 2008. 184 с.
4. Лилия (символ). *Мегаэнциклопедия Кирилла и Мефодия*. 2008–2022. URL: [https://megabook.ru/article/%D0%9B%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D1%8F%20\(%D1%81%D0%B8%D0%BC%D0%B2%D0%BE%D0%BB\)](https://megabook.ru/article/%D0%9B%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D1%8F%20(%D1%81%D0%B8%D0%BC%D0%B2%D0%BE%D0%BB)) (дата звернення: 13.01.2022).
5. Мати Лель. *Об'єднання Синів і Дочок України Рідної Української Національної Віри*. 2013–2022. URL: <http://runvira.com.ua/uk/news/read/151/news42> (дата звернення: 13.01.2022).
6. Михайлова Р. Д., Петрук Р. І. Майстерня живопису та храмової культури: іконописний ряд Великодмитровицької церкви на Київщині : монографія. Київ : КНУТД, 2021. 152 с. : іл.
7. Петрук Р. Наш Пелікан. *Образотворче мистецтво*. 2017. № 4. С. 40–41.
8. Петрук Р. Освячений духом животворящим. *Образотворче мистецтво*. 2015. № 1. С. 172–175.
9. Петрук Р. І. Останній твір Миколи Стороженка. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. І. Франка. Дрогобич, 2021. Вип. 35. Т. 4. С. 79–90.
10. Петрук Р. «Передчуття Голгофи» Миколи Стороженка. *International scientific and practical conference «Cultural studies and development prospects»*, Nov. 27–28. Venice, 2020. С. 223–226.
11. Петрук Р. І. Роль Сергія Григор'єва і Тетяни Яблонської у творчому становленні Миколи Стороженка. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка. Дрогобич, 2021. Вип. 36. Т. 2. С. 80–88.
12. Петрук Р. І. Твори Миколи Стороженка початку ХХІ століття. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 8(36), vol. 2. С. 33–39.
13. Соловей О. В. Мозаїчне панно «Україна скіфська – Еллада степова» Миколи Стороженка. *Архітектоніка пластичного простору. Українська академія мистецтва : збірник дослідницьких та науково-методичних праць*. 2018. Вип. 27. С. 215–220.
14. Соловей О. В. Пластичні трансформації станкового живопису Миколи Стороженка : від «суворого стилю» до метафізики картинної площини. *East European science journal*. 2020. № 8(60). С. 8–14.
15. Стороженко Микола – художник, педагог, людина : збірник тез доповідей науково-практичної конференції, Київ, 8 листопада 2018 р. Київ, 2018. 37 с.
16. Стороженко М. А. Інтерв'ю з художником : Рукопис / бесіду вів Р. Петрук. Київ, 2012. 25 вересня. 3 с.
17. Стороженко Р. О. Інтерв'ю з вдовою художника М. Стороженка : Рукопис / бесіду вів Р. Петрук. Київ, 2021. 19 грудня. 4 с.
18. Тарасенко О. А., Тарасенко А. А., Кубриш Н. Р. Храм науки: мозаїки М. А. Стороженка в інтер'єрах Інституту теоретичної фізики імені М. М. Боголюбова НАН України у Феофанії. *Art and Design*. 2020. № 1. С. 166–174.
19. Тарасенко О. А., Тарасенко А. А., Кубриш Н. Р. Ідея просвіти у мозаїці М. А. Стороженка «Львівське ставропігійне братство XVI–XVIII ст.». *Art and design*. 2021. № 1(13). С. 133–145.

REFERENCES

1. Avramenko O. Mykola Storozhenko [Mykola Storozhenko] : album. Kyiv : Dnipro, 2004 [in Ukrainian].
2. Avramenko O. Tvorche osiaiannia Mykoly Storozhenka. *Mystetski Obryi [The artistic revelation of Mykola Storozhenko. Artistic horizons] : collected scientific and theoretical works*. Kyiv, 2004. P. 340–352 [in Ukrainian].
3. Voitovych V. Mykola Storozhenko [Mykola Storozhenko] : album. Kyiv : Dnipro, 2008. 184 p [in Ukrainian].
4. Liliya (simvol) [Lily (symbol)]. *Mega-encyclopedia of Cyril and Methodius*. 2008–2022. URL: [https://megabook.ru/article/%D0%9B%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D1%8F%20\(%D1%81%D0%B8%D0%BC%D0%B2%D0%BE%D0%BB\)](https://megabook.ru/article/%D0%9B%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D1%8F%20(%D1%81%D0%B8%D0%BC%D0%B2%D0%BE%D0%BB)) (reference date: 13.01.2022) [in Russian].
5. Maty Lel [Mother Lel]. *Sons and Daughters National Worshipp of Ukraine Union*. 2013–2022. URL: <http://runvira.com.ua/uk/news/read/151/news42> (reference date: 13.01.2022) [in Ukrainian].

6. Mykhailova R. D., Petruk R. I. Maisternya zhyvopysu ta khramovoyi kultury: ikonopysnyi riad Velykodmytrovtskoi tserkvy na Kyivshchyni [The workshop of the painting and temple culture: icon painting row of the Great Dmytro Church in Kyiv region]: monography. Kyiv : KNUTD, 2021. 152 p. : ill. [in Ukrainian].
7. Petruk R. Nash pelican. [Our pelican.]. *Fine art*. 2017. № 4. P. 40–41 [in Ukrainian].
8. Petruk R. Osviacheniy dukhom zhyvotvoriashchym. [Sanctified by the Spiritus Animalis.]. *Fine art*. 2015. № 1. P. 172–175 [in Ukrainian].
9. Petruk R. I. Ostanniy tvir Mykoly Storozhenka. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk* [The last piece by Mykola Storozhenko. *Actual questions of the humanitarian sciences*]: collected inter higher educational establishments' works by the younger scientists of the Ivan Franko Drohobych National Pedagogical University. Drohobych, 2021. Issue. 35. vol. 4. P. 79–90 [in Ukrainian].
10. Petruk R. «Peredchuttia Holhofy» Mykoly Storozhenka [The Premonition of the Calvary by Mykola Storozhenko]. *International scientific and practical conference «Cultural studies and development prospects»*, Nov. 27–28. Venice, 2020. P. 223–226 [in Ukrainian].
11. Petruk R. I. Rol Serhiya Hryhorieva i Tetyany Yablonskoi u tvorchomu stavleni Mykoly Storozhenka. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk* [Contribution by Serhiy Hryhoriyev and Tetyana Yablonska in the artistic development of Mykola Storozhenko. *Actual questions of the humanitarian sciences*]: collected inter higher educational establishments' works by the younger scientists of the Ivan Franko Drohobych National Pedagogical University. Drohobych, 2021. Issue. 36. vol. 2. P. 80–88 [in Ukrainian].
12. Petruk R. I. Tvory Mykoly Storozhenka pochatku XXI stolittya [The works by Mykola Storozhenko at the beginning of the XXI century]. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 8(36), vol. 2. P. 33–39 [in Ukrainian].
13. Solovey O. V. Mozaichne panno «Ukraina skifska – Ellada stepova» Mykoly Storozhenka. *Arkhitektonika plastychnoho prostoru* / [Mosaic panel Scythian Ukraine – Steppe Greece by Mykola Storozhenko. Architectonics of the plastic space]. *Ukrainian Art Academy: collected research and scientific-methodic works*. 2018. Issue. 27. P. 215–220 [in Ukrainian].
14. Solovey O. V. Plastychni transformatsiy stankovoho zhyvopysu Mykoly Storozhenka: vid «suvoroho stylyu» do metafizyky kartynnoyi ploshchyny [Plastic transformations of the easel painting of Mykola Storozhenko: from “strict style” to the metaphysics of the picture space]. *East European science journal*. 2020. № 8(60). P. 8–14 [in Ukrainian].
15. Storozhenko Mykola – khudozhnyk, pedahoh, lyudyna [Storozhenko Mykola – a painter, pedagogue, human being]: collected theses add. Scientific-practical conf., Kyiv, Nov. 08. 2018. Kyiv, 2018. 37 p. [in Ukrainian].
16. Storozhenko M. A. Intervyu z khudoznykom [Rukopys] [An interview with the artist [Manuscript]] / conducted by R. Petruk. [Kyiv]. 2014. Sep. 25. 3 p. [In Ukrainian].
17. Storozhenko R. O. Intervyu z vdovoyu khudozhnyka M. Storozhenka [Rukopys] [An interview with the widow of the artist M. Storozhenko [Manuscript]] / conducted by R. Petruk. [Kyiv]. 2021. Dec. 19. 4 p. [In Ukrainian].
18. Tarasenko O. A., Tarasenko A. A., Kubrysh N. R. Khram nauky: mozayiky M. A. Storozhenka v interierakh Instytutu teoretychnoi fizyky imeni M. M. Boholyubova NAN Ukrayiny u Feofaniyi [The temple of science: mosaic by M. A. Storozhenko in the interiors of Bogolyubov Institute for Theoretical Physics of the National Academy of Sciences of Ukraine in Feofaniya]. *Art and Design*. 2020. № 1. P. 166–174 [In Ukrainian].
19. Tarasenko O. A., Tarasenko A. A., Kubrysh N. R. Ideya prosvity u mozyitsi M. A. Storozhenka «Lvivske stavropihiyne bratstvo XVI–XVIII st.» [The idea of enlightenment in the mosaics Lviv Stavropegial Brotherhood by M. A. Storozhenko]. *Art and design*. 2021. № 1(13). P. 133–145 [In Ukrainian].